

Izobraževanje o človekovih pravicah v šolski realnosti

Znanstvene monografije MFDPŠ

Glavni urednik
dr. Mitja I. Tavčar

Člani uredništva
dr. Drago Dubrovski
dr. Špelca Mežnar
dr. Janez Šušteršič
dr. Nada Trunk Širca

ISSN 2232-2116

izobraževanje

Izobraževanje o človekovih pravicah v šolski realnosti

Suzana Košir

Izobraževanje o človekovih pravicah v šolski realnosti

dr. Suzana Košir

Strokovna recenzenta

dr. Jana Goriup

dr. Andreja Barle Lakota

Jezikovni pregled

Tanja Kastelic, prof.

Izdala in založila

Mednarodna fakulteta za družbene

in poslovne študije

Mariborska cesta 7

3000 Celje

Celje, 2011

Naklada 200 izvodov

© 2011 Mednarodna fakulteta
za družbene in poslovne študije

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.7:37(497.4)

KOŠIR, Suzana, 1975–

Izobraževanje o človekovih pravicah v šolski realnosti /
Suzana Košir. – Celje : Mednarodna fakulteta za družbene
in poslovne študije, 2011. - (Znanstvene monografije MFDPŠ,
ISSN 2232-2116)

ISBN 978-961-92486-8-3

COBISS.SI-ID 259233792

Kazalo

- Seznam preglednic **7**
- Seznam slik **9**
- Kratice **11**
- Uvod **13**
- 1 Človekove pravice **17**
 - 1.1 Opredelitev človekove pravice **17**
 - 1.1.1 Izhodiščni pojmi **17**
 - 1.1.2 Značilnosti človekovih pravic **22**
 - 1.1.3 Ključne vrednote človekovih pravic **23**
 - 1.1.4 Generacije človekovih pravic **26**
 - 1.2 Zgodovinski pregled človekovih pravic **30**
 - 1.3 Človekove pravice v evropskem izobraževanju **36**
 - 1.4 Človekove pravice v slovenskem izobraževanju **39**
 - 1.5 Varstvo človekovih pravic **45**
 - 1.5.1 Sporazumi **45**
 - 1.5.2 Slovenska ustava **46**
 - 1.5.3 Mednarodni dokumenti o človekovih pravicah **47**
 - 1.5.4 Regionalni dokumenti o človekovih pravicah **51**
 - 1.5.5 Varstvo človekovih pravic **52**
- 2 Kurikul **57**
 - 2.1 Opredelitev kurikula **57**
 - 2.2 Vrste kurikulov **61**
 - 2.3 Kurikularna teorija **70**
 - 2.4 Načrtovanje kurikula **73**
 - 2.4.1 Strategije načrtovanja kurikula **78**
 - 2.4.2 Ravni načrtovanja kurikula **82**
 - 2.5 Kurikularna prenova osnovnega šolstva v Sloveniji **84**
- 3 Vključevanje človekovih pravic na treh ravneh vzgojno-izobraževalnega sistema osnovnega šolstva **91**
 - 3.1 Opis metodologije raziskovanja **91**
 - 3.2 Vključevanje človekovih pravic na ravni države **92**
 - 3.2.1 Dokumenti/pravilniki osnovnega šolstva **92**
 - 3.2.2 Učni načrti **105**
 - 3.2.3 Učbeniki **150**

Kazalo

3.3	Vključevanje človekovih pravic na ravni šole	215
3.3.1	Letni delovni načrti	216
3.3.2	Pravila šolskega reda	224
3.3.3	Publikacija o osnovni šoli	232
3.3.4	Vzgojni načrti	239
3.3.5	Vključevanje človekovih pravic na ravni učitelja	243
4	Sklepne misli in ugotovitve	279
	Literatura	285

seznam

Seznam preglednic

- 3.1 Vsebinski sklopi starega in novega učnega načrta **150**
- 3.2 Neodvisne spremenljivke **246**
- 3.3 Koliko let že poučujete na osnovni šoli? **248**
- 3.4 V katerem triletju 9-letne osnovne šole poučujete? **249**
- 3.5 Ali dobro poznajo dokumente o človekovih in otrokovih pravicah? **249**
- 3.6 Kje ste bili seznanjeni z dokumenti o človekovih pravicah **250**
- 3.7 Strinjanje s trditvami – prvi sklop **254**
- 3.8 Strinjanje s trditvami – drugi sklop **254**
- 3.9 Strinjanje s trditvami – tretji sklop **255**
- 3.10 Katere oblike dela najpogosteje uporabljate, ko se pogovarjate o pravicah? **261**
- 3.11 Katere metode dela najpogosteje uporabljate pri povezovanju snovi na otrokove in človekove pravice? **262**
- 3.12 Ali namenjate dovolj pozornosti otrokovim pravicam v okviru pouka? **262**
- 3.13 Ali ste/ste bili vključeni v katerega od projektov na temo človekovih in otrokovih pravic? **263**
- 3.14 Ali pogosto povežete svoj predmet z vsebinami drugega predmeta (medpredmetno povezovanje)? **263**
- 3.15 Če da, s katerimi predmeti? **264**
- 3.16 Ali učenci prepoznajo kršitev pravic oz. znajo navesti primer? **264**
- 3.17 Ali bi se želeli dodatno izobraževati za poučevanje in učenje otrokovih in človekovih pravic? **265**
- 3.18 Na katerih področjih poučevanja in učenja otrokovih in človekovih pravic bi si želeli poglobiti svoje znanje **265**
- 3.19 Povezanost med spremenljivkama – poznavanje uradnih dokumentov **266**
- 3.20 Povezanost med spremenljivkama – prvi sklop **267**
- 3.21 Povezanost med spremenljivkama – prvi in drugi sklop **268**
- 3.22 Povezanost med spremenljivkami – prvi in tretji sklop **269**
- 3.23 Povezanost med spremenljivkama – drugi sklop **269**
- 3.24 Povezanost med spremenljivkama – tretji sklop **270**
- 3.25 Rotirana matrika faktorskih uteži **272**
- 3.26 Konstrukti in indikatorji za strukturno modeliranje v programu LISREL **273**
- 3.27 Preverjanje ustreznosti merskega modela **273**
- 3.28 Preverjanje ustreznosti strukturnega modela **274**

seznam

Seznam slik

- 2.1 Kurikul po ravneh izobraževalnega sistema **67**
- 2.2 Klasično načrtovanje kurikula **78**
- 2.3 Sodobno procesno načrtovanje kurikula **81**
- 3.1 V šoli po svetu **165**
- 3.2 Nasilje med vrstniki **165**
- 3.3 Delo v delavnicah nekoč **166**
- 3.4 Kazen nekoč **167**
- 3.5 Pravice otrok **169**
- 3.6 Medosebni odnosi **169**
- 3.7 Življenje drugod po svetu **170**
- 3.8 Uničevanje tropskih gozdov in njihovih prebivalcev **175**
- 3.9 Otroci so žrtve lakote **178**
- 3.10 Begunci iz Ruande **178**
- 3.11 Gradnja piramide in sužnji **183**
- 3.12 Družba v Egiptu **186**
- 3.13 Egipčanska družba **189**
- 3.14 Frankovski fevdalizem **191**
- 3.15 Drugačni in enakopravni **204**
- 3.16 Starost anketirancev **247**
- 3.17 Izobrazba anketirancev **247**
- 3.18 Število let poučevanja na osnovni šoli **248**
- 3.19 Poznavanje dokumentov o človekovih in otrokovih pravicah **249**
- 3.20 Kje so bili seznanjeni z dokumenti o človekovih pravicah **250**
- 3.21 Strinjanje s trditvami v prvem sklopu **256**
- 3.22 Strinjanje s trditvami v drugem sklopu **257**
- 3.23 Strinjanje s trditvami v tretjem sklopu **259**
- 3.24 Pozornost na otrokove pravice v okviru pouka **262**
- 3.25 Vključenost v projekte na temo človekovih in otrokovih pravic **263**
- 3.26 Medpredmetno povezovanje **263**
- 3.27 Končni merski model **274**
- 3.28 Strukturni model **275**
- 4.1 Model trenutnega vključevanja človekovih pravic v vzgojno-izobraževalni sistem osnovnega šolstva **282**
- 4.2 Predlog modela vključevanja človekovih pravic v vzgojno-izobraževalni sistem osnovnega šolstva **283**

kratice

Kratice

DDE – Državljska in domovinska vzgoja ter etika
DIE – Državljska vzgoja in etika
EKČP – Evropska konvencija o človekovih pravicah
ESČP – Evropsko sodišče za človekove pravice
f – frekvenca
KOP – Konvencija o otrokovih pravicah
LDN – Letni delovni načrt
M – aritmetična sredina
MPDPP – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
MPESKP – Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah
OM SE – Odbor ministrov Sveta Evrope
OŠ – osnovna šola
OZN ali ZN – Organizacija združenih narodov ali Združeni narodi
POŠ – Publikacija o šoli
PK – prepoznavanje in uresničevanje človekovih pravic
PP – poznavanje dokumentov o človekovih pravicah
PŠR – Pravila šolskega reda
SDČP – Splošna deklaracija človekovih pravic
U – Ustava Republike Slovenije
UK – poznavanje in prisotnost človekovih pravic v šolskih dokumentih
UPB – uradno prečiščeno besedilo
VI sistem – vzgojno-izobraževalni sistem
ZOsn – Zakon o osnovni šoli
ZV – zaznavanje in zavedanje vrednot človekovih pravic

uvod

Uvod

V današnjem času je bilo veliko napisanega o človekovih pravicah ter njihovi vlogi v razvoju posameznika in družbe. Pri vsem tem moramo že na začetku opredeliti, da človekove pravice niso zgolj pravice, ampak so tudi dolžnosti, ki pa se jih velikokrat sploh ne zavedamo. Za vključevanje človekovih pravic v razvoj posameznika in vključevanje le-teh v vrednotni sistem ne le posameznika, temveč tudi družbe je nedvomno pomembno njihovo vključevanje v vzgojno-izobraževalni sistem.

Med osnovnimi nalogami vsakega izobraževanja je prenos znanja, katerih vsebine imajo tudi vzgojno funkcijo. Prenos znanja, za katerega je s strani države pooblaščen šola, je del širšega socializacijskega procesa, ki pa se (od drugih prenosov znanja) razlikuje po tem, da gre za zavesten, naravnan in organiziran vpliv na posameznika (Flere, 1976, v Barle in Bezenšek, 2006). Vsekakor pa obstaja razlika med tem, katero znanje naj bi se prenašalo (opredeljeno v državnih dokumentih, npr. v učnih načrtih), ter med tem, kaj se zares posreduje v razredu (kaj poudarjajo učitelji, kaj dodajo) oz. kakšna so predznanja, izkušnje učencev. Šola (Whitty, 1996, v Barle, 1998) poleg izvajanja temeljne družbene funkcije – prenosa znanja opravlja še vrsto drugih družbenih funkcij in kot pomemben dejavnik vpliva na družben razvoj. Vpliva npr. na razvoj posameznika kot spodbujavalca za prenos tradicij, znanja generacij ipd. Poleg zunanjih vplivov moramo upoštevati, da so šole relativno avtonomne institucije, ki razvijajo tudi specifično, notranjo dinamiko. Notranjo dinamiko, ki se kaže predvsem v procesih oblikovanja in uveljavljanja šolskega znanja, bi po Applovem (1992) mnenju morali analizirati vsaj na treh področjih, in sicer na področju šolskega reda, učnih vsebin ter načrtovanju šolskega dela.

Bela knjiga (Krek, 1995) zato opozarja na previdnost pri določanju vsebin izobraževanja, na relativizem znanstvenih resnic, na pomen laičnosti in svetovnonazorske nevtralnosti javnega šolstva, kar pomeni, da mora država poskrbeti, da bodo šole posredovale vsebine, vključene v kurikulum, na objektivni, kritični in pluralistični način. Skladno z načeli in teoretičnimi izhodišči so v *Beli knjigi* predstavljeni splošni cilji osnovne šole, ki so usmerjeni k polnemu razvoju človekove osebnosti in k utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Osnovna šola mora spodbujati razumevanje, str-

pnost in solidarnost med vsemi ljudmi, narodi, rasami in verskimi skupinami.

V monografiji želimo predstaviti, na kakšen način in kako uspešno osnovne šole vključujejo človekove pravice v šolsko realnost, pri čemer se osredotočamo na kurikularno prenavo osnovnega šolstva in vključevanje in/ali implementacijo človekovih pravic na treh ravneh vzgojno-izobraževalnega sistema (na ravni države oz. nacionalni ravni, ravni šole in ravni učitelja) in glede na vrsto kurikula (uradni, dejanski oz. načrtovani in prikriti oz. skriti kurikulum).

Natančneje želimo opredeliti cilje, na podlagi katerih smo analizirali kurikularno prenavo osnovnega šolstva v konceptu izobraževanja človekovih pravic, ter analizirali šolsko realnost, ki se odraža v vseh kurikulumih šole. Analizirali smo dokumentacijo osnovnega šolstva in vključevanje in/ali implementacijo človekovih pravic v le-to, ugotovili dejansko stanje vključevanja in/ali implementacije človekovih pravic v uradnem, dejanskem in prikitem kurikulumu osnovnega šolstva ter predstavili model učinkovitejšega vključevanja in/ali implementacije človekovih pravic na treh ravneh vzgojno-izobraževalnega sistema osnovnega šolstva glede na vrsto kurikula.

Kurikularna prenova v Sloveniji, različne vrste kurikulumov, vključevanje človekovih pravic kot vrednote in njihova dejanska implementacija v šolski realnosti, kar smo opazovali skozi različne ravni vzgojno izobraževalnega sistema, je zelo slabo raziskana. V teoretičnem delu raziskave smo v izhodišču temeljili na znanstveni metodi deskripcije, s katero smo opredeliti pojmovanje pravice, pregledali zgodovinski razvoj človekovih pravic, njihovo vključevanje v izobraževanje ter njihovo varstvo, opredelili kurikulum in kurikularno teorijo ter se seznanili z vrstami kurikulumov. Na podlagi teoretičnih spoznanj smo analizirali dejansko stanje vključevanja in/ali implementacije človekovih pravic na treh ravneh vzgojno-izobraževalnega sistema (nacionalni ravni, ravni šole in ravni učitelja) in določenih vrstah kurikula (uradni, dejanski in prikriti kurikulum).

V uradnih kurikulumih je vključevanje človekovih pravic ena izmed temeljnih vrednot, ki so del kurikularne prenavne nacionalnega kurikula. Glede na pomanjkanje raziskav smo z raziskavo želeli vnesti nova spoznanja o vključevanju in/ali implementaciji človekovih pravic v uradni ter predvsem v dejanski in prikriti kurikulum osnovnega šolstva.

Empirični del raziskave temelji na znanstvenih spoznanjih in analizah vsebine ter specifičnih omejitvah anketne tehnike. Kvalitativna analiza vsebine je potekala na nacionalni ravni, kjer predstavljamo analizo vsebine uradne dokumentacije osnovnega šolstva, ki je ključna za načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela. Predstavljamo tudi analizo vsebin učnih načrtov in javno veljavnih učbenikov, kjer smo ocenili vključevanje in/ali implementacijo človekovih pravic.¹ Na ravni šole smo izvedli analizo vsebine letnih delovnih

1. Pri opisovanju človekovih pravic in njihovem vključevanju imamo v mislih tudi otrokove pravice, ki pa jih povsod ne izpostavljamo.

načrtov, pravil šolskega reda, publikacij o šoli in vzgojnih načrtih, kjer smo prav tako ocenjevali vključevanje oziroma implementacijo človekovih pravic v le-te. Kvantitativno analiza smo izvedli s pomočjo anketnega vprašalnika za učitelje v osnovnem šolstvu, kjer smo izdelali strukturni model vplivanja med spremenljivkami oziroma vplivanje med vrstami kurikulov.

V raziskavi smo empirične izsledke kvantitativne raziskave povezali s teoretskimi refleksijami. Na podlagi teoretskih in empiričnih izsledkov smo konstruirali model vključevanja človekovih pravic na treh ravneh vzgojno-izobraževalnega sistema osnovnega šolstva glede na vrsto kurikula.

Ugotovitve smo povzeli v obliki smernic in z možnimi usmeritvami za večjo in bolj učinkovito vključevanje človekovih pravic v vzgojno-izobraževalni sistem osnovnega šolstva.